

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

— 145 ГОДИНИ —

НАСОКИ ЗА БАНКИТЕ
ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОТСТРАНЯВАНЕ НА РИСКА И
ФИНАНСОВОТО ПРИОБЩАВАНЕ
(DE-RISKING & FINANCIAL INCLUSION)

Кредитните институции следва да съобразят настоящите насоки при извършване на комплексна проверка, вкл. разширена такава при деловите си взаимоотношения с клиенти.

Насоките са приети от Управителния съвет на Българската народна банка на основание чл. 108, ал. 6, т. 1 от Закона за мерките срещу изпирането на пари, чл. 73, ал. 4, във връзка с ал. 1, т. 11 от Закона за кредитните институции, и насока 4.4.9, буква „б“ от Насоките на ЕБО за рисков базиран надзор¹ и Решение № 367 от 24 август 2023 г. за прилагането на „Насоки относно политиките и механизмите за контрол за ефективно управление на рисковете от изпиране на пари и финансиране на тероризма (ИП/ФТ) при предоставянето на достъп до финансови услуги“ (EBA/GL/2023/04), издадени от Европейския банков орган на 31 март 2023 г.

¹ Насоки относно характеристиките на рисков базирания подход при надзора на борбата с изпирането на пари и финансирането на тероризма и мерките, които да бъдат взети при упражняване на надзор въз основа на чувствителността към риск съгласно член 48, параграф 10 от Директива (ЕС) 2015/849 (изменящи Съвместни насоки ESAs/2016/72), издадени от Европейския банков орган на 16 декември 2021 г. (EBA/GL/2021/16).

Съдържание

1. Обща информация	3
2. Обхват и законодателна рамка	4
3. Последици от цялостната оценка на риска (свързана с дейността) и политиката за приемане на клиентите	7
4. Индивидуална оценка на риска и отказ за встъпване/прекратяване на делови взаимоотношения с клиенти на основания, свързани с ИП/ФТ	8
5. Актуализиране на индивидуалните оценки на риска и прекратяване на съществуващите бизнес отношения	12
6. Разходи за комплексна проверка	13
7. Риск от административни коригиращи мерки, административни санкции и граждански или наказателни процеси/съдебни дела	14
Приложение № 1 Ситуации, регламентирани в законодателен акт, които банките следва да съобразят при встъпване/отказ в/от делови взаимоотношения (списъкът не е изчерпателен)	15
Приложение № 2 Библиография на документи (насоки, мнения, доклади) и изявления на FATF и ЕВА във връзка с финансовото приобщаване и дерискинга (списъкът не е изчерпателен)	18

1. Обща информация

В последните десет години двете международни институции, които поставят стандартите в сферата на ИП/ФТ - Европейският банков орган (ЕБО) и Групата за финансови действия срещу изпирането на пари (FATF), регулярно издават насоки, мнения, доклади и препоръки във връзка с финансовото приобщаване и отстраняване на риска (дерискинг).

Отстраняването на риска и финансовото приобщаване са въпроси, по които FATF публикува изявления и насоки в периода 2014 - 2023 г. в отделни свои документи, напр. за комплексна проверка, кореспондентско банкиране, налични парични преводи, рисков базиран надзор. Темите са разглеждани и от ЕБО в становище и доклад от 5 януари 2022 г. относно намаляването на риска и неговото въздействие върху достъпа до финансови услуги, както и насоки относно политиките и механизмите за контрол за ефективно управление на рисковете от изпиране на пари и финансиране на тероризма (ИП/ФТ) при предоставянето на достъп до финансови услуги (EBA/GL/2023/04) (прилагат се от 3 ноември 2023 г.).

Въпреки това, на база осъществявания надзорен процес от страна на Българската народна банка (БНБ), както и публикувани проучвания на международни организации в последните три години, е налице необходимост от издаването на насоки, които да очертаят основните моменти, препоръки и добри практики за решаване на по-често срещаните проблеми с финансовото приобщаване и дерискинга, а именно:

✓ Международно проучване

Според изследване на Световната банка от 2021 г.² във връзка с публикуване на данни за Глобалния индекс за финансово приобщаване³, в което са включени 127 държави от цял свят, Република България е на предпоследно място в ЕИП⁴ и на 55-то място в света, по показател: лица на възраст над 15 години, притежаващи сметка в банка или финансова институция.

✓ Национална стратегия

На 12 февруари 2021 г. с Решение № 109 на Министерския съвет беше приета Националната стратегия за финансова грамотност на Република България (2021 - 2025 г.)⁵, която индиректно има за цел финансовото приобщаване на населението на страната.

✓ Надзорни наблюдения

През 2023 г. БНБ отбеляза увеличение в броя на действията на банки за ограничаване на риска в рамките на тяхната компетентност и ограничаване на встъпването в делови взаимоотношения с клиенти или отказ за продължаването им, като се позовават на причини, свързани предимно с борбата с изпиране на пари/финансиране на тероризъм (БИП/БФТ).

²The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19 <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex#sec5>

³ Global financial inclusion index

⁴ Единствено Румъния е с по-нисък процент (69%)

⁵ <https://www.minfin.bg/bg/1491>

Банките следва внимателно да балансират необходимостта от финансово приобщаване с необходимостта от намаляване на риска от ИП/ФТ, доколкото в периода 2022 - 2023 г. се наблюдава значителен брой физически и юридически лица от различни сектори, които са били обект на „отстраняване на риска“ и са възпрепятствани при финансовото приобщаване.

Допълнително, след промените в Закона за ограничаване на плащанията в брой от август 2023 г., се получават жалби от работодатели/дружества, на чиито служители се отказва откриване на банкова сметка, в резултат на което работодателите са поставени в невъзможност да превеждат заплатите на служителите си по банков път.

2. Обхват и законодателна рамка

Двете основни понятия в насоките са: „отстраняване на риска/дерискинг“ и „финансово приобщаване“.

„Отстраняване на риска“ (дерискинг) се определя като принципно решение, взето „a priori“, за отказ от встъпване в делови взаимоотношения с потенциални клиенти или за прекратяване на съществуващите такива с настоящи клиенти на основание, че тези потенциални или съществуващи клиенти са категория лица, свързани с по-висок риск от ИП/ФТ, и са извън приетите от банката възможности за поемане на риск или не могат да бъдат обхванати от въведените от нея контролни механизми за БИП/БФТ. Съгласно FATF това е явлението, при което финансовите институции прекратяват или ограничават деловите си взаимоотношения с клиенти или категории клиенти, за да избегнат, а не да управляват риска в съответствие с рисков базирани подход. Съгласно Насоките за рисковите фактори (EBA/GL/2021/02, Насока 4.9): терминът се отнася до решение, взето от дружествата, да не предлагат повече услуги на някои категории клиенти, свързани с по-висок риск от ИП/ФТ. Тъй като рискът, свързан с индивидуалните делови взаимоотношения, ще варира дори в рамките на една категория, прилагането на рисков базирани подход не налага дружествата да отказват или да прекратяват делови взаимоотношения с цели категории клиенти, за които се счита, че представляват по-висок риск от ИП/ФТ. Дружествата следва внимателно да балансират необходимостта от финансово приобщаване с необходимостта от намаляване на риска от ИП/ФТ.

„Финансово приобщаване“ е стимулиране на достъпни, навременни и адекватни възможности за използване на широк набор от регулирани финансови продукти и услуги, както и разширяването на употребата им от всички групи на обществото. Съгласно FATF понятието включва осигуряване на достъп до достатъчен набор от безопасни, адекватни и достъпни финансови услуги за групи в неравностойно положение и други уязвими групи, включително лица с ниски доходи, живеещи в отдалечени селски райони и лица, търсещи закрила, които имат ограничен или никакъв достъп до финансови услуги. Финансовото приобщаване включва и предоставянето на по-широк набор от финансови продукти и услуги на лица, които имат достъп само до основни финансови продукти. Финансовото приобщаване може да се определи и като осигуряване на достъп до подходящи финансови продукти и услуги на достъпна цена по справедлив и прозрачен начин. Световната банка включва в понятието изискване, както физическите лица, така и юридическите лица, да

имат достъп до адекватни и достъпни финансови продукти и услуги, които отговарят на техните нужди, предоставяни по отговорен и устойчив начин. ЕБО в своите насоки ЕВА/GL/2023/04 (параграфи 20-21 от раздел 3 за целенасочено и пропорционално ограничаване на достъпа до продукти и услуги) посочва, че ограничаването се прилага, като се вземе предвид личното положение на лицата, свързаните с тях рискове от ИП/ФТ и техните финансови основни потребности.

Въпреки че търговските отношения между кредитната институция и нейните клиенти се уреждат от принципа на свобода⁶ на договаряне и независимо от ефективното спазване на законодателството в областта на БИП/БФТ, следва да се гарантира обективен, недискриминационен и пропорционален достъп до платежните сметки, поддържани от кредитни институции. Използването на подхода „отстраняване на риска“ може да доведе до ограничаване на достъпа до основни банкови услуги, на които всяко лице следва да има право. ЕБО неведнъж констатира резултатите от този феномен⁷, съгласно който отстраняването на риска се извършва в целия Европейски съюз (ЕС), засягайки групи клиенти (финансови институции, някои категории лица, свързани с по-високи рискове от ИП/ФТ - напр. лицата, търсещи убежище, организации с нестопанска цел и др.) и финансови услуги, като например кореспондентски услуги.

Конкретно решение да не се встъпва или да се прекратява делово взаимоотношение, или да не се извършва/предоставя конкретна сделка/услуга, може да бъде в съответствие с изискванията на Закона за мерките срещу изпирането на пари (ЗМИП), но разпоредбите на ЗМИП и Закона за мерките срещу финансиране на тероризъм (ЗМФТ) не може да са основание за отказ за встъпване в делови взаимоотношения с цели категории клиенти, освен в предвидените от националната законодателна рамка случаи⁸. Вземането на негативно становище за встъпване в делови взаимоотношения без да се извършва оценка на рисковите фактори при всеки един клиент, е знак за неефективно управление на риска от ИП/ФТ и дори може да се определи като нежелание на банките да оценят риска с определени категории клиенти. Дерискингът по същество е ограничаване на делови взаимоотношения без извършване на оценка на риска и прилагане на рисков базирани подход, се елиминира рискът, вместо да се управлява/минимизира. Последствията може да бъдат неблагоприятни икономически резултати и финансово изключване, което от своя страна може да има негативно въздействие върху постигането на целите на ЕС (напр. ефективна борба с финансовите престъпления, насърчаване на финансовото приобщаване и конкуренцията на единния пазар и т.н.).

Банките, като ключов и съществен елемент от финансовата система, трябва ефективно да прилагат механизми за предотвратяване и управление на рисковете, свързани с ИП/ФТ, но и същевременно с това да се съобразят и с международните изисквания за финансово приобщаване. Деловите взаимоотношения между банката и нейните клиенти се уреждат по същество от принципа на свобода на договарянето, но въпреки това е

⁶ Виж чл. 2, ал. 6 от Наредба № 3 на БНБ от 18 април 2018 г. за условията и реда за откриване на платежни сметки, за изпълнение на платежни операции и за използване на платежни инструменти.

⁷ Един от последните документи в тази връзка е ЕВА/GL/2023/04.

⁸ Например с лица от списъците по чл. 46 от ЗМФТ, при прилагане на чл. 17 от ЗМИП или чл. 142ш от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс.

препоръчително решенията за отказ от встъпване или продължаване на делово взаимоотношение да бъдат взети, отчитайки: бизнес профила на банката и индивидуалната оценка на риска от деловите взаимоотношения с потенциални/настоящи клиенти.

Ефективното прилагане на законите и подзаконовите актове за БИП/БФТ не освобождава банките от пълно и едновременно спазване на друго задължително законодателство, което също е обвързващо за тях. Такъв пример е Законът за платежните услуги и платежните сметки (ЗПУПС), в който са регламентирани законовите изисквания за платежните сметки за основни операции, целящи финансово приобщаване за определени групи ползватели на платежни услуги. Съгласно чл. 119, ал. 2 от ЗПУПС, потребители⁹, пребиваващи законно в ЕС, включително такива без постоянен адрес, търсещи международна закрила лица и потребители, на които не е предоставено разрешение за пребиваване, но които не е възможно да се експулсират по правни или фактически причини, имат право да открият и да използват платежна сметка за основни операции¹⁰.

Въпреки че отстраняването на риска в контекста на прилагането на процедурата за приемане на нови клиенти или прекратяване на съществуващите делови взаимоотношения, може бъде обосновано с:

- ✓ избягване на репутационни рискове - следва да се отбележи, че именно това поведение на банките може да навреди на репутацията им, ако в резултат на това те бъдат обвинени, че не са поели обществените си отговорности или дори в насърчаване на дискриминационно поведение при упражняването на дейност, възпрепятстване на икономическото развитие и финансовото приобщаване, или пренебрегване на обществените задължения. Освен това, когато банките възприемат такова ограничително поведение, те може да не успеят да допринесат ефективно за предотвратяването на ИП/ФТ, а вместо това чрез отказ на достъп на клиенти до банковата система, сделки, които могат да бъдат свързани с ИП/ФТ, да се извършват чрез механизми, които не са легални и не са обект на регулаторен контрол;
- ✓ прилагане на дерискинг от страна на кореспондентските банки във връзка с осъществяване на бизнес дейност с по-висок риск от ИП/ФТ – напр. част от информацията, която кореспондентските банки изискват от своите респонденти, е свързана с делови отношения с високорискови клиенти или като цяло групи клиенти, които международните стандарти / Наднационална оценка на риска / Национална оценка на риска са определили като носители на по-висок риск от ИП/ФТ;
- ✓ растящи разходи за спазване на регулаторните изисквания – позоваване на увеличаването на тези разходи не бива да е водещо при формиране на становище за дерискинг за цели категории клиенти.

Очакванията към банките са те да полагат усилия при определянето и прилагането на балансиран политики за БИП/БФТ, като същевременно гарантират ефективното

⁹ Под потребители следва да се има предвид само клиенти-физически лица

¹⁰ Виж Приложение № 1 от настоящите насоки.

изпълнение на задълженията, определени в ЗМИП и ЗМФТ, спазват всички други нормативни задължения и изпълняват своите обществени отговорности.

3. Последници от цялостната оценка на риска (свързана с дейността) и политиката за приемане на клиентите

При обосноваването на отказа за встъпване в делови взаимоотношения с клиенти с мотив, че политиката за приемане на клиенти би забранила встъпването в отношения с лица от категорията, към която принадлежи съответният потенциален клиент, следва да се вземе под внимание чл. 16 от ППЗМИП, съгласно който задължените по чл. 4 от ЗМИП лица определят рисковия профил на клиента, като идентифицират и оценяват рисковете от установяването на делово взаимоотношение с него. При оценката на риска следва да се вземат предвид рисковите фактори, свързани с клиентите, предлаганите продукти и услуги, механизмите за доставка и съответните географски региони.

Поради това е не само целесъобразно, но и задължително, въз основа на цялостната им оценка на риска, свързана с дейността, банките да класифицират въз основа рисковете, свързани с ИП/ФТ, различните категории клиенти, на които предлагат своите финансови услуги и продукти, като се вземат предвид техните общи характеристики (физически или юридически лица, пребиваване в Република България или в чужбина, икономически сектор на дейност, източници на имуществено състояние и т.н.). Класификацията на клиенти, съчетана с отчитането и на други рискови фактори, свързани с вида на исканите от клиентите финансови продукти или услуги, използвания механизъм за доставка или географските региони, с които са свързани клиентите или техните сделки, трябва да им позволи да установят, определят и класифицират риска, като вземат предвид характеристиките на всички извършвани дейности. Целта е да се гарантира, че банките са в състояние да прилагат подходящи мерки за комплексна проверка във всяка конкретна ситуация. Въз основа на цялостната оценка на риска класификацията на риска осигурява основата за всяка кредитна институция да определи диференцирани по отношение на риска политики, процедури, процеси и мерки за вътрешен контрол.

Политиката за приемане/встъпване в делови взаимоотношения на/с клиенти, следва да даде възможност на банките да изготвят цялостната оценка на риска (свързана с дейността) и разнообразието на рисковете, определени по отношение на естеството и интензивността на отношенията с потенциалния клиент, като това разнообразие следва да бъде отразено и в класификацията на риска. По този начин политиката за приемане на клиенти следва да дава възможност на банките да определят подходящи процедури и договорености за установяване на делови взаимоотношения или за извършване на сделки с тези клиенти.

Определянето на категории клиенти като такива с по-висок риск от ИП/ФТ, може да зависи от възможността за прилагане на специфични мерки за намаляване на риска. Мерките за намаляване/ограничаване на риска могат да включват (но не се ограничават до):

- предоставяне на допълнителни „гаранции“ от клиентите на кредитните институции, като напр. предоставяне на информация за трудова заетост на лицето;

- предоставяне на допълнителни документи, гарантиращи прозрачност при извършването на сделките на клиента (напр. копие от фактурата);
- адаптиране на предлаганите продукти и услуги на високорискови клиенти чрез: ограничаване на типа продукти/услуги, които тези лица могат да заявят, или ограничаване на характеристиките на продукта/услугата (напр. ограничаване на стойността на операциите или ограничение на неприсъственото предоставяне на услуги) или изключване от такава оферта на продуктите и услугите, за които в националната оценка на риска или оценка на риска на стопанската дейност (чл. 95 и 98 от ЗМИП) е установено, че е има по-голяма вероятност да бъдат използвани за целите на ИП/ФТ;
- улесняване на разбирането и управлението на рисковете от ИП/ФТ чрез организационни мерки (напр. чрез централизиране на управлението на бизнес отношенията с определени категории клиенти в експертен център).

Политиката на банката за приемане на клиенти следва да има за цел да служи като рамка за процеса на вземане на решения при установяването на делови взаимоотношения или изпълнението на случайна сделка или операция, както и за естеството и интензивността на мерките за комплексна проверка, които трябва да бъдат приложени. Решения за отказ от делови взаимоотношения обаче не могат да произтичат автоматично от политиката за приемане на клиента, а изискват индивидуална оценка на риска, извършена в съответствие с чл. 16 от ППЗМИП, като се отчитат по подходящ начин възможните особености на всеки отделен случай. Тези политики на банките следва да включват изброяване на общи критерии за разпределяне на клиенти към различните рискови категории, както и принципите за диференцирано разпределение на правомощията за вземане на решение за сключване на делови взаимоотношения или извършване на исканата от клиента сделка на лица на подходящо йерархично равнище по отношение на всяка рискова категория.

В тази връзка не е целесъобразно и не е в съответствие с правните и регулаторни изисквания в областта на превенцията на ИП/ФТ, политиката на дадена кредитна институция за приемане на клиенти да изключва всички делови взаимоотношения с потенциални или съществуващи клиенти въз основа на общи критерии, като например принадлежността им към определен икономически/социален сектор или връзка с високорискова държава или държава, обект на ограничителни мерки от международна организация или самостоятелни такива на национално ниво. Не е уместно приемане на политика на „предварителни“ забрани за встъпване в делови взаимоотношения за определени категории физически или юридически лица въз основа и единствено на база принадлежността им към определен икономически/социален сектор.

4. Индивидуална оценка на риска и отказ за встъпване/прекръпяване на делови взаимоотношения с клиенти на основания, свързани с ИП/ФТ

Във връзка с получени жалби от физически и юридически лица и други правни образувания за отказ на банки за встъпване в/прекръпяване на делови взаимоотношения с тях, отговорите на банки обичайно се позовават на общи изисквания на ЗМИП и наличието на по-висок риск от ИП/ФТ.

ЗМИП не предвижда забрана за встъпване в делови взаимоотношения с цели групи лица¹¹, а вместо това изисква от кредитната институция да прилага мерки за разширена комплексна проверка в ситуации, в които са установени по-високи рискове от ИП/ФТ. В това отношение трябва да се има предвид следното:

В съответствие с глава втора, Раздел „Идентифициране и оценка на рисковете, които произтичат от установяването на делово взаимоотношение или от извършването на случайна сделка или операция“, ППЗМИП регламентира при встъпването в делови взаимоотношения с клиент или когато клиент извършва случайна сделка или операция, да бъде извършвана оценка на риска за клиента или операцията. Тази индивидуална оценка на риска следва да позволи на банката да определи, в съответствие със своята политика за встъпване в делови взаимоотношения с клиенти, обхвата и интензивността на приложените мерки за комплексна проверка в съответствие с идентифицираните и оценени рискове от ИП/ФТ, конкретно свързани със съответния клиент.

С цел правилно прилагане на всички изисквания за комплексна проверка въз основа на рисковете и в допълнение към критериите за риска, определени в собствената оценка на риска и отразени в политиката за встъпване в делови взаимоотношения с клиента, индивидуалната оценка на риска следва да позволи на кредитната институция да вземе предвид специфичните за клиента характеристики (напр. когато клиентът работи в област, в която самият той е изложен на риск да бъде използван от трети страни за целите на ИП/ФТ, качеството на мерките спрямо клиента, които е приложила за управление и намаляване на този риск), заявения продукт или услуга (напр. конкретните условия, поискани от клиента), механизма за доставка (напр. конкретните обстоятелства, свързани с искането за установяване на такива делови взаимоотношения). Тази индивидуална оценка на риска следва или да потвърди нивото на риска, което се определя въз основа на критериите за риск, установени като цяло за всички клиенти, като банката определи по-ниско или повиши нивото на риска, когато за това има предпоставки на база събраната информация. Съгласно глава втора, раздел IV от ЗМИП са предвидени случаи, когато се прилагат разширени мерки за комплексна проверка. В тези случаи при индивидуалната оценка на риска, свързана с деловите взаимоотношения, е установен по-висок риск от ИП/ФТ, и банката е длъжна да предприеме мерки за разширена комплексна проверка.¹²

В БНБ се получават множество жалби от клиенти на банките, свързани с отказ за установяване или прекратяване на делови взаимоотношения поради различни причини, една от които например е липса на валиден документ за самоличност за второ гражданство на физическо лице – български гражданин. Проблемът е специфичен за определена категория клиенти на банки, които имат българско гражданство, но и второ гражданство от друга държава, като в част от случаите второто гражданство е от държави, в които има военен конфликт или от държави, които не прилагат, или не прилагат напълно международните стандарти в противодействието на ИП/ФТ.

¹¹ Освен разпоредбите, предвидени в чл. 18 от ЗМИП.

¹² Виж също индивидуална оценка на риска от ЕВА/GL/2021/02.

При идентификацията и проверката на идентификацията на физически лица при откриване на банкова сметка, банката следва да идентифицира потенциалния си клиент, чрез официален документ за самоличност и снемане копие от него. За целите на комплексната проверка, част от която е и идентификацията, следва да се приема легалната дефиниция на „официален документ за самоличност“ в § 1, т. 12 от допълнителните разпоредби на ЗМИП, в който са изброени различните видове документи, които се третираят като официални такива, съгласно българското законодателство.

Наблюдават се случаи на формално позоваване на чл. 53, ал. 2, т. 4 от ЗМИП, при идентифицирането на физически лица, чиято разпоредба предвижда събиране на данни за „всяко гражданство, което лицето притежава“, като данните за гражданството имат значение при определяне на рисковия профил на клиента. Същевременно, следваща разпоредба от същия член (чл. 53, ал. 5 от ЗМИП) посочва, че когато в официалния документ за самоличност не се съдържат всички данни по ал. 2 липсващите данни се събират чрез представяне на други официални документи, чийто срок на валидност не е изтекъл и на които има снимка на клиента, и снемане на копие от тях. В тази връзка е необходимо да се отчете и обстоятелството, че качеството гражданин на определена държава не се придобива с наличието на документ за самоличност, издаден от съответната държава, респ. не се губи с изтичането на валидността на този документ. За целите на мерките срещу ИП/ФТ, данните за гражданство на клиентите имат значение за определяне на рисковия профил на клиента и характера и обема на конкретните мерки за комплексна проверка, които следва да се приложат спрямо този клиент. Наличието на повече от едно гражданство би могло да е основание за прилагане на по-задълбочени по характер и обем мерки за комплексна проверка. В тази връзка, за целите на мерките срещу ИП/ФТ, доказването на друго (второ/поредно) гражданство и удостоверяването му, може да се удостовери със снемането на копие от документ за самоличност (макар и с изтекъл срок на валидност)¹³. В случай че клиент е загубил чуждото си гражданство, след датата на изтичане на валидността на представения документ за самоличност (от чужда държава), и не може да докаже това или не е положил необходимата грижа да се сдобие с валиден документ за самоличност (при продължаващо наличие на чуждо гражданство), то клиентът следва да понесе тежестта от по-големите по обем и характер мерки за разширена комплексна проверка въз основа на данните, които е представил до този момент, включително и на база на съдържанието на документ с изтекъл срок на валидност.

В случаите когато клиенти са български граждани с безсрочни лични карти или хора със специални нужди, банките могат да въведат различни подходи при периодичната актуализация на клиентските досиета (прилагане на чл. 16 от ЗМИП). Банките могат да подхождат по-гъвкаво (да не се прилага системен/обичайно прилагания от банката подход), като се предлагат и други (вкл. дистанционни) начини за получаване на информация от клиентите за актуализиране на данните им. Тези подходи/начини могат да бъдат включени във вътрешните правила на банките, уреждащи обмена на информация с клиентите, доколкото тези правилата не произтичат от разпоредби на ЗМИП и ЗМФТ.

¹³ Посоченото, не изключва изискването за прилагане чл. 53, ал. 1 от ЗМИП, банката да е идентифицирала клиента чрез валиден официален документ за самоличност.

В този контекст, в чл. 17 от ЗМИП са посочени случаите, при които банката следва да откаже:

- встъпване в делови взаимоотношения, в т. ч. откриване на сметка или извършването на операцията, когато не може да изпълни изискването за комплексна проверка по чл. 10, т 1-4 от ЗМИП;
- при вече установени делови взаимоотношения, при които банката не може да извърши мерките за комплексна проверка по чл. 10 от ЗМИП.

Допълнително в чл. 18 от ЗМИП е посочена забрана за откриване или поддържане на анонимни сметки или депозитни сертификати, или сметки или депозитни сертификати на очевидно фиктивно име, както и наемане или поддържане на анонимни сейфове или сейфове на очевидно фиктивно име.

Установяване на отказ/прекратяване от/на делови взаимоотношения се предвижда и във връзка с прилагане на мерки по реда на чл. 3, ал. 1 от ЗМФТ.

Следователно отказът да се установят делови взаимоотношения въз основа на ЗМИП/ЗМФТ, следва да отговаря на горепосочените правни разпоредби само в случаите, когато съответната банка може да обоснове, че не е в състояние да изпълни съответните задължения. Тези забрани, обаче не следва да се прилагат единствено защото клиентът е оценен с високо ниво на риск от ИП/ФТ. В тези случаи банките следва да приложат мерки за разширена комплексна проверка.

Когато финансовата услуга или продукт, които клиентът е поискал, е в съответствие с обичайната гама от финансови услуги и продукти, банката трябва да разполага със съответната организация за БИП/БФТ и механизми за вътрешен контрол по отношение на своя бизнес модел. Тази вътрешна схема за БИП/БФТ следва да осигурява възможност за адекватно управление на всички рискови ситуации, свързани с ИП/ФТ, които могат да възникнат в контекста на дейностите, обхванати от неговия бизнес модел, включително високорискови ситуации. В този контекст фактът, че прилагането на разширени мерки за комплексна проверка изисква от банката да извършва допълнителна или по-интензивна работа, отколкото в случай на по-обичайните рискове, за да изпълни задълженията си за комплексна проверка, не означава, че банката трябва да откаже да установи делови взаимоотношения.

От друга страна, когато деловите взаимоотношения, поискани от клиента, не съответстват на обичайното предлагане на финансови услуги или продукти, които попадат в бизнес модела или търговска стратегия на банката, ефективното упражняване на задълженията за комплексна проверка може да изисква съществени промени в организацията и допълнителни мерки за вътрешен контрол. Когато такива промени не са оправдани от гледна точка на бизнес модела на банката и е невъзможно спазването на изисквания за комплексна проверка, не се очаква от банката да разполага с подходящи организационни и вътрешни механизми за контрол, за да управлява рисковете, свързани с ИП/ФТ, които са специфични за тези делови взаимоотношения, намиращи се извън нейния бизнес модел.

Когато банка отхвърли искането на клиент за установяване на делови взаимоотношения в изпълнение на горепосочените членове от ЗМИП, тя е длъжна в съответствие с чл. 17, ал. 5 от ЗМИП да установи дали са налице обстоятелства които пораждат съмнение за ИП/ФТ и да прецени дали следва да бъде изпратено уведомление по чл. 72 от ЗМИП или чл. 9 от ЗМФТ.

Разпоредбите на чл. 17 от ЗМИП следва да се използват само с цел обосноваване на отказ на клиент за встъпване в делови взаимоотношения, и само в случаите, когато банката може да обоснове, че е доказано невъзможно да изпълни задълженията за комплексна проверка, заложи в ЗМИП.

В такива случаи, банките следва да изготвят и съхраняват документация, съгласно глава Трета, раздел първи на ЗМИП за:

- индивидуалната оценка на риска и обосноваването на невъзможността за изпълнение на правните задължения за комплексна проверка, на които се основава отказът за встъпване в делови взаимоотношения, и
- анализ на причините за тази невъзможност, които са довели до преценката за подаване на уведомление по чл. 72 от ЗМИП или чл. 9 от ЗМФТ.

5. Актуализиране на индивидуалните оценки на риска и прекратяване на съществуващите бизнес отношения

В някои случаи прекратяването на съществуващи делови взаимоотношения с определени клиенти се обосновава със спазване на ЗМИП, когато в хода на деловите отношения се установи, че тези взаимоотношения са свързани с по-високи рискове от ИП/ФТ.

Съгласно чл. 16 от ЗМИП се изисква актуализиране на идентификационните данни и информацията, свързана с характеристиките на клиента, както и с целта и характера на деловите взаимоотношения, както и когато са променени елементи, свързани с индивидуалната оценка на риска. Индивидуалната оценка на риска трябва да се актуализира винаги, когато възникнат събития, които могат да окажат значително влияние върху рисковете, свързани с деловите взаимоотношения, и когато приложените мерки за комплексна проверка вече не са адекватни и достатъчни с оглед на новото ниво на рисковете. За да се гарантира актуалността на индивидуалните оценки на риска, вътрешните процедури на банките следва да предвиждат периодичен преглед на тези оценки и на информацията, на която те се основават, когато това е подходящо за извършваните дейности, както и при установяване на нетипични факти и сделки.

Когато индивидуалната преоценка на риска води до увеличаване на нивото на риска, който банката поема с деловите взаимоотношения, съгласно ЗМИП следва да се увеличи интензивността и обема на действията във връзка с извършваната комплексна проверка, която се прилага по отношение на тези делови взаимоотношения. ЗМИП обаче не изисква от банката да прекрати деловите взаимоотношения, ако нивото на риска е по-високо от оцененото по-рано, освен в случаите, посочени в чл. 17 от ЗМИП.

Когато е изпратено уведомление за съмнителни сделки/операции по чл.72 от ЗМИП, кредитната институция следва да преоцени индивидуалната оценка на риска на клиента, засегнат от уведомлението. В някои случаи анализът на размера или честотата на съмнителните сделки/операции е предпоставка кредитната институция да счита, че мерките за разширена комплексна проверка, които тя би могла да приложи по отношение на съответния клиент, не биха ѝ позволили да се защити в достатъчна степен от риска от участие от страна на клиента в бъдещи сделки за ИП/ФТ (да бъде използвана за целите на ИП/ФТ), и в тази връзка да реши да прекрати деловите взаимоотношения с клиента.

Друга тенденция, която се наблюдава при банките, е включването на клаузи в общите им условия за предоставяне на платежни продукти и услуги, които предвиждат прекратяване на деловите взаимоотношения без срок за предизвестие. Освен в случаите, когато банката има опасения, че продължаването на тези взаимоотношения може да доведе до по-сериозни последствия (например извършването на финансова измама или друго предикатно престъпление), следва да предвижда срок за предизвестие с цел да се даде възможност на клиента да намери друга институция, в която да си открие сметка.

6. Разходи за комплексна проверка

При обосновка за отказа си от встъпване или прекратяването на делови взаимоотношения с определени клиенти, банките не следва да се позоват на единствено на разходите за извършване на комплексна проверка, изисквана от ЗМИП. По правило, разходите за контрол на БИП/БФТ се покриват от обичайните такси, които банките начисляват на клиентите си за предоставянето на финансови услуги и продукти. В общия случай ценовата им политика не прави разграничение между различните нива на риск от ИП/ФТ, свързан с деловите взаимоотношения с клиента, което е отразено в класификацията на риска на клиента. Въпреки това, при някои банки се наблюдава тенденция за изискване на допълнителни такси¹⁴ от клиенти, които са идентифицирани като носители на по-висок ИП/ФТ риск. Предвид това, че при определянето на размера на таксите на банките важи принципа на свобода на договаряне (с изключение на таксите, приложими към платежните сметки за основни операции, чиито размер е законово определен), все пак следва да се има предвид, че ако се прилага диференциация при определянето на размера на таксите, разликите при клиентите, носители на по-висок риск от ИП/ФТ, е препоръчително да не са несъразмерно по-високи в сравнение с тези, относими за клиенти, носители на стандартен риск.

Прилагането на мерките за комплексна проверка в областта на БИП/БФТ имат за цел да намалят потенциалните бъдещи разходи при реализиране на рисковете от ИП/ФТ, които могат да бъдат изключително тежки за банките. Прилагането на изискванията за комплексна проверка, изграждането на системи за вътрешен контрол водят до разходи, които се увеличават при по-високо равнище на рисковете от ИП/ФТ, но въпреки това не би било оправдано банката да отстранява рисковите категории клиенти с мотива, че приходите

¹⁴ Например по-високи такси за разглеждане на документи за откриване на сметки или допълнителни такси за извършване на периодичен преглед.

от предоставените продукти и услуги са недостатъчни, за да покрият разходите, направени при изпълнение на задълженията по ЗМИП.

7. Риск от административни коригиращи мерки, административни санкции и граждански или наказателни процеси/съдебни дела

Друга обосновка на отказа на банките да установят делови взаимоотношения с определени клиенти или решението им да прекратят тези взаимоотношения, е като се позовават на риска от налагане на административни коригиращи мерки, в случай че клиентът използва деловите взаимоотношения за извършване на сделки, свързани с ИП/ФТ.

Преценката за налагане на административните коригиращи мерки за неспазване на ЗМИП и ЗМФТ е на база оценката на тежестта или системността на нарушенията. Както и от наличието на признаци, че наблюдаваните нарушения са показателни, че банката не е в състояние или не показва готовност да сътрудничи ефективно за предотвратяването на ИП/ФТ, както се изисква според закона.

Приложение № 1 Ситуации, регламентирани в законодателен акт, които банките следва да съобразят при встъпване/отказ в/от делови взаимоотношения (списъкът не е изчерпателен)

- **ЗМИП:**

- ✓ **Невъзможност за изпълнение на изискванията за комплексна проверка:**

Чл. 17. (1) В случаите, при които лицето по чл. 4 не може да изпълни изискванията за комплексна проверка по чл. 10, т. 1 - 4, то е длъжно да откаже извършването на операцията или сделката или установяването на делови взаимоотношения, в т. ч. откриването на сметка.

(2) В случаите на вече установени делови взаимоотношения, при които лицето по чл. 4 не може да изпълни изискванията за комплексна проверка по чл. 10, то е длъжно да прекрати тези взаимоотношения.

- ✓ **Забрана за откриване и поддържане на анонимни сметки**

Чл.18 Забранява се откриване или поддържане на анонимни сметки или депозитни сертификати, или сметки или депозитни сертификати на очевидно фиктивно име, както и наемане или поддържане на анонимни сейфове или сейфове на очевидно фиктивно име.

- ✓ **Забрана за установяване на кореспондентски отношения**

Чл. 45. (1) Забранява се на лицата по чл. 4 да установяват кореспондентски отношения с банки фантоми. В случаите на вече установени кореспондентски отношения с банки фантоми лицата по чл. 4 са длъжни да прекратят тези отношения незабавно.

(2) (Нова - ДВ, бр. 84 от 2023 г.) При установяване на кореспондентски отношения с институции извън страната лицата по чл. 4 събират достатъчно информация за институцията-респондент, за да се уверят, че институцията-респондент не позволява нейни сметки да бъдат използвани от банки фантоми.

(3) (Предишна ал. 2 - ДВ, бр. 84 от 2023 г.) Забранява се на лицата по чл. 4 да установяват кореспондентски отношения с институции извън страната, които позволяват техните сметки да бъдат използвани от банки фантоми. В случаите на вече установени кореспондентски отношения с такива институции лицата по чл. 4 са длъжни да прекратят тези отношения незабавно.

- **ЗПУПС:**

- ✓ **Платежна сметка за основни операции**

Глава 6, чл. 118-121 от ЗПУПС транспонира изискванията на Директива 2014/92/ЕС¹⁵ в частта за платежна сметка за основни операции.

На основание чл. 119, ал. 2 от ЗПУПС: „Потребители, пребиваващи законно в Европейския съюз, включително такива без постоянен адрес, търсещи международна закрила лица и потребители, на които не е предоставено разрешение за пребиваване, но които не е възможно да се експулсират по правни или фактически причини, имат право да открият и да използват платежна сметка за основни операции.“

Банките не могат да откажат откриване на такава сметка освен в конкретно дефинирани в закона случаи (чл. 119, ал. 4-6 от ЗПУПС) и са задължени да уведомят лицето за конкретните причини за отказ с малки изключения (т.е. не може да се приложи чл. 2, ал. 6 от Наредба 3¹⁶).

Има фиксиран срок по закон, в който банката трябва да даде обратна връзка относно искането за откриване на сметката - най-късно 10 дни след получаване на всички изискани документи (чл. 119, ал. 3 от ЗПУПС).

Сметката може да се закрие едностранно от банката само в предвидените от закона

¹⁵ Директива 2014/92/ЕС на ЕП и на Съвета от 23 юли 2014 година относно съпоставимостта на таксите по платежните сметки, прехвърлянето на платежни сметки и достъпа до платежни сметки за основни операции

¹⁶ Наредба № 3 на БНБ от 18 април 2018 г. за условията и реда за откриване на платежни сметки, за изпълнение на платежни операции и за използване на платежни инструменти

случаи (чл. 121 от ЗПУПС):

- сметката е ползвана умишлено за незаконни цели;
- сметката не се ползва (т.е. не е активна), може да се закрие служебно след 24 месеца, в които клиентът не е правил банкови трансакции;
- предоставена е невярна информация за откриване на платежната сметка за основни операции;
- потребителят вече не пребивава законно в ЕС;
- потребителят е открил друга платежна сметка;
- нарушени са условията на рамковия договор.

✓ **Достъп на платежните институции до сметки в банки**

Чл. 27. Банките и клоновете на банки, извършващи дейност на територията на страната, откриват и поддържат платежни сметки на платежните институции по обективен, недискриминационен и пропорционален начин, който не възпрепятства възможността на платежните институции да предоставят платежни услуги. При всеки случай на отказ банката предоставя на БНБ мотивирано становище.

✓ **Достъп на дружествата за електронни пари до сметки в банки**

Чл. 45. Банките и клоновете на банки, извършващи дейност на територията на страната, откриват и поддържат платежни сметки на дружествата за електронни пари по обективен, недискриминационен и пропорционален начин, който не възпрепятства възможността на дружествата за електронни пари да предоставят платежни услуги. При всеки случай на отказ банката предоставя на БНБ мотивирано становище.

• **Други законодателни актове**

✓ **ЗМФТ**

Чл. 3. (1) Мерките по този закон са:

1. (изм. - ДВ, бр. 27 от 2016 г.) блокиране на финансови средства и други финансови активи или икономически ресурси;
2. (изм. - ДВ, бр. 27 от 2016 г.) **забрана за** предоставяне на финансови услуги, финансови средства и други финансови активи или икономически ресурси.

Чл. 7. (1) (Изм. - ДВ, бр. 27 от 2016 г., изм. - ДВ, бр. 27 от 2018 г., доп. - ДВ, бр. 84 от 2023 г.) Забранява се на физическите и юридическите лица или други правни образувания да предоставят пряко или косвено финансови средства и други финансови активи или икономически ресурси, както и финансови услуги на лица, посочени в чл. 4б, т. 2 и 3 и на лица, действащи от тяхно име и за тяхна сметка или по тяхно указание, освен с разрешение, издадено при условията и по реда на чл. 6.

(2) (Изм. - ДВ, бр. 27 от 2016 г.) Забраната по ал. 1 не се отнася до обикновени дребни сделки за задоволяване на текущи нужди на физическото лице, посочено в чл. 4б, т. 2 и 3, или на членовете на неговото семейство.

Чл. 8. (1) (Изм. - ДВ, бр. 27 от 2016 г., изм. - ДВ, бр. 27 от 2018 г.) Забраняват се сделките с блокирани финансови средства и други финансови активи или икономически ресурси на лица, посочени в чл. 4б, т. 2 и 3, както и на лица, действащи от тяхно име и за тяхна сметка или по тяхно указание, както и сделките по предоставянето на финансови средства и други финансови активи или икономически ресурси на такива лица.

✓ **Данъчно-осигурителен процесуален кодекс**

Последици от отказ за предоставяне на декларация и/или документални доказателства

Чл. 142ш. (Нов - ДВ, бр. 94 от 2015 г., в сила от 01.01.2016 г.) (1) Предоставящата

информация финансова институция не открива нова сметка на лице, което откаже да предостави декларация и/или документални доказателства и това води до невъзможност предоставящата информация финансова институция да изпълни задълженията си за извършване на комплексна проверка и предоставяне на информация съгласно този раздел.

(2) Предоставящата информация финансова институция може да закрие финансова сметка, ако титулярят на сметката откаже да предостави декларация или документални доказателства и това води до невъзможност предоставящата информация финансова институция да изпълни задълженията си за извършване на комплексна проверка и предоставяне на информация съгласно този кодекс.

Приложение № 2 Библиография на документи (насоки, мнения, доклади) и изявления на FATF и ЕБА във връзка с финансовото приобщаване и дерискинга (списъкът не е изчерпателен)

FATF:

1. [FATF Guidance](#): Guidance on AML/CFT and Financial Inclusion, Feb 2013;
2. [FATF clarifies risk-based approach](#): case-by-case, not wholesale de-risking, Oct 2014;
3. [Drivers for "de-risking" go beyond anti-money laundering / terrorist financing](#), 26.06.2015;
4. [FATF takes action to tackle de-risking](#), 23.10.2015;
5. [Accessibility of financial services](#): challenges and opportunities for development, 01.07.2016;
6. [Guidance on Correspondent Banking](#), Oct 2016;
7. [FATF Guidance](#): Anti-Money Laundering and Terrorist Financing Measures and Financial Inclusion With a Supplement on Customer Due Diligence, Nov 2017;
8. [FATF Guidance](#): Digital Identity, March 2020;
9. [FATF Guidance](#): Risk-based supervision, March 2021;
10. [Mitigating the Unintended Consequences of the FATF Standards](#), 27.10.2021;
11. [Methodology](#) for assessing technical compliance with the FATF recommendations and the effectiveness of AML/CFT systems, 2013, last update June 2023;
12. [Best Practices](#) Paper on Combating the Abuse of Non-Profit Organisations, Nov 2023;
13. The [FATF Recommendations](#), 2012, last update Nov 2023.

EBA:

1. Opinion on Customer Due Diligence on Asylum Seekers ([EBA-Op-2016-07](#)), 13.04.2016;
2. [Opinion of the European Banking Authority on 'de-risking'](#), 05.01.2022;
3. Guidelines on the characteristics of a risk-based approach to AML FT supervision ([EBA/GL/2021/16](#)), 04.04.2022;
4. [EBA statement](#) on financial inclusion in the context of the invasion of Ukraine, 27.04.2022;
5. Guidelines amending Guidelines EBA/2021/02 on customer due diligence and the factors credit and financial institutions should consider when assessing the money laundering and terrorist financing risk associated with individual business relationships and occasional transactions ('The ML/TF Risk Factors Guidelines') under Articles 17 and 18(4) of Directive (EU) 2015/849 ([EBA/GL/2023/03](#)), 31.03.2023;
6. Guidelines on policies and controls for the effective management of money laundering and terrorist financing (ML/TF) risks when providing access to financial services ([EBA/GL/2023/04](#)), 31.03.2023.

Други:

1. [G20 High-Level Principles for Digital Financial Inclusion](#), 2016;
2. [World bank](#): The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19, 2021;
3. [Impact of the FATF Recommendations and their implementation on financial inclusion](#), World bank Group, 2021;
4. [Решение № 109](#) от 12.02.2021 г. на Министерски съвет за приемане на национална стратегия за финансова грамотност на Република България и план за действие (2021-2025 г.) към националната стратегия за финансова грамотност на Република България, 12.02.2021 г.;
5. [Националната стратегия](#) за финансова грамотност на Република България (2021-2025 г.), 12.02.2021 г.;
6. [Implementation Guide for the G20 High-Level Principles for Digital Financial Inclusion](#), 2022;
7. [Publication](#) of the Wolfsberg Group and IIF Comment Letter to EBA on de-risking, 06.02.2023.